

גדרי ברכת שעשה לי נס

מאת: יהושע גרשטיין

הקדמה

עקב המלחמה הנוכחי ברצועת עזה נגד מחבלי חמס יש לא מעט שאלות לגבי מקרים של הצלת נפשות וניסים שמתרחשים יום יום ללוחמי צה"ל. לפני שנתחיל את הדיון ההלכתי, חשוב להביא כמה דוגמאות לשאלות על מנת להבין טוב יותר את הסוגיה המדובר. חשוב לציין שהדוגמאות מיועדות למחשבה בלבד והם לא לסיפורים אמיתיים. ברור שהדיון כאן והמסקנות ההלכתיות מתייחס לכל אדם שקרה לו נס ולא רק לחיילים בשדה הקרב בזמן מלחמה.

1. לוחם הסתער לבד על מחבלים, במהלך ההסתערות הרג מחבל אחד אולם מחבל נוסף זרק עליו רימון שהתפוצץ על הלוחם, שגרם לפציעתו הקשה של הלוחם, למרות הפציעה הקשה, הלוחם הסתער על המחבל והחיסל אותו.
2. קצין שנפגע בהתקלות עם מחבלים, הקצין המשיך לנהל את הקרב עד לסיום פינוי הפצועים. בבדיקת CT שנערכה בבית חולים התברר כי כדור של צלף בגודל 11 ממ חדר לראשו ונמצא בתוך המוח. בדרך נס פגיעת הכדור במח לא גרמה למוות או פגיעה מוחית.
3. מפקד גדוד כיוון מסוק קרב על בניין חשוד במחבלים, הבניין היה של כח מגדוד אחר, מירי המסוק נפגעו שני לוחמים באופן אנוש, צוות רפואי שנע לכיוון הבניין על מנת לטפל בפצועים גם זוהה בשוגג על ידי המסוק כמחבלים. המסוק ירה טיל נוסף לכיוון ארבעת אנשי הצוות הרפואי. לאחר הירי הכוחות הקרקעיים חדלו את המסוק. למרות ירי הטיל לא נפגעו אנשי הצוות הרפואי מכיוון שהטיל היה נפל ולא התפוצץ.

ברכה על נס של יחיד, חיובה.

המשנה בברכות נד. אומרת "הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה'." הגמ' מרחיבה ואומרת שגם על ניסי יחיד מברכים, והחילוק בין נס דרבים לנס דיחיד הוא שעל נס של יחיד רק היחיד מברך:

יהושע גרשטיין, רב צבאי בצבא הגנה לישראל. מחבר הספר *A People, A Country, A Heritage*, שתי כרכים על פרשת השבוע, ועורך ומתרגם של הספר *Mussar Avicha: Rabbi Abraham Isaac Kook On Morals, Ethics, and Character Development*. בעל הסמכה מהרבנות הראשית לישראל ותואר שני בחינוך מהאוניברסיטת העברית. הרב גרשטיין מתגורר בירושלים עם משפחתו.

אניסא דרבים מברכינן, אניסא דיחיד לא מברכינן? והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא, נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה; אתא לקמיה דרבא, ואמר ליה: כל אימת דמטית להתם - בריך ברוך שעשה לי נס במקום הזה! ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא, אתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא, איתפרקא ליה אשיתא, על לגוה; כי מטא לערבות, בריך: ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל, כי מטא לרסתקא דמחוזא, בריך: ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות! - אמרי: אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי, אניסא דיחיד - איהו חייב לברוכי.

נחלקו הראשונים במהות הברכה, שיטת הראב"ד שברכה זו נאמרת ללא שם ומלכות, וכן שאין חובה לברך ברכה זו אלא פעם ראשונה שעובר במקום, מכאן ואילך משלושים יום לשלושים יום זו ברכת רשות. אולם הראשונים חלקו על דברי הראב"ד בתרתי, ראשית כתבו שברכה זו היא ברכה בשם ומלכות. וז"ל הרמב"ם ברכות י, ט: "אבל מקום שנעשה בו נס ליחיד אותו היחיד ובנו ובן בנו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה." וכך פסק השולחן ערוך בסימן רי"ט, א. ואע"פ שבספק ברכות לעיתים חששו לדעת היחיד, ראשית על פי כללי הפסיקה של הבית יוסף יש להכריע לברך בשם ומלכות בנוסף, הרא"ש בכלל ד, ג התייחס לדברי הראב"ד וכתב שאין לחוש להם:

וששאלת מברכת הים והקשת והדומה להם שאין מזכיר בגמרא בשום אחת שם ומלכות אם צריך שם ומלכות. **דע לך כל רבותינו כתבו כן וגם נוהגים כך להזכיר בהם שם ומלכות דאין ברכה בלא שם ומלכות, דלמה ישתנו ברכות אלו מכל שאר הברכות, ואין לחוש לדברי הראב"ד ז"ל בדברים הללו.** ומה שהביא ראייה מברך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא פירשו התוספות שאמר בריך רחמנא מארי דעלמא הרי הזכיר שם ומלכות. אלא שהגמרא קצר נוסח הברכה כמו שקצר בים וקשת וכיצא בהם ולא הזכיר בהם שם ומלכות אף על פי שצריך להזכיר בהם.

בנוסף למד הבית יוסף בדעת הרא"ש שברכה זו היא חובה לאומרה כל פעם שעובר במקום משלושים יום לשלושים יום, וכך גם פסק בשולחן ערוך רי"ח, ג:

כל אלו הדברים אינם אלא כשרואה אותם משלשים לשלשים יום, ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה.

הדרישה הקשה על שיטת הראב"ד שסובר כי ברכה זו הינה רשות לאחר הפעם הראשונה שמברך, איך יברך על ברכה שאינו מחויב לברכה? אף על פי שהשולחן ערוך דחה את שיטת הראב"ד וס"ל שהברכה הינה חובה, מתירוצו של הדרישה למדנו יסוד חשוב להבנת ברכה זו:

וקשה לי איך יברך ברכה שאינה לצורך ודומה לזה תמה רבינו לעיל בסימן כ"ט אמ"ש בשם הגאון דבהסרת התפילין הרשות בידו אם ירצה יברך .... **ונלע"ד דשאני ברכה**

זו שנתקנה על ראיית הנס אינה אלא התפעלות הנפש וסבירא ליה להראב"ד שאינו חייב לברך אלא בפעם הראשון שאז מתפעל בודאי משא"כ מכאן ואילך שתלוי בדעתו אם ירצה להשית דעתו ולבו על גודל הנס ולהודות לה' בכל לבבו הרשות בידו משא"כ לעיל בברכת המצות שאין שם התפעלות הנפש.

ברכת שעשה לי נס תלויה בתפעלות הנפש וההתרגשות על הנס, וי"ל שגם לדעת הרא"ש שמחייב לברך על הנס כל שלושים יום, על האדם המברך "להשית דעתו ולבו על גודל הנס ולהודות לה' בכל לבבו."

סוג הנס

על איזה נס מברכים ברכת שעשה לי נס במקום הזה, האם דווקא על נס שיוצא ממנהגו של העולם או על כל נס? באבודרהם ברכת הראייה השבחה וההודאה כתב:

כתב ה"ר אשר מלונגיל הא דמברכין בין אניסא דרבים בין אניסא דיחיד דוקא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם או מדרך התולדה כגון מעברות הים ומעברות הירדן והדומה להם וכמר בריה דראבנא דאיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה עינא דמיא בפקתא דערבות אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך שעשה לי נס במקום הזה. וא"ת והרי פורים שהי' נס כמנהג העולם ומברכי' שעשה נסים וי"ל התם נמי יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים הא' שבטל כתב המלך והוא הפך דת פרס ומדי. והב' שהרג קרוב לפ' אלף מאומתו בעבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם וטבעו. ובחנוכה לאו משום מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא משום פך השמן שהי' חתום בחותמו של כ"ג ולא הי' להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים שהי' כמעשה אליהו ואלישע ע"כ.

בבית יוסף, סוף סימן רי"ח הביא את דברי האבודרהם וכתב שבסימן רי"ט יתבאר שיש חולקים על דבריו ולהלכה בשו"ע כתב בסעיף ט:

יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם; אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך; ויש חולק, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות.

ותמהו האחרונים על הבית יוסף, מי חולק על דין זה של האבודרהם? ובגר"א סיכם את הקושיא בצורה חדה "גם דבריו תמוהין דא"כ כל חולים ויולדות צריכים תמיד לברך וכן יוצאי יריכן וא"כ כל א' חייב לברך תמיד?"

המקור עליו מדבר הבית יוסף הוא דברי הריב"ש בתשובה סימן של"ז, אולם שם אין זכר לדין שמברכים ברכת שעשה לי נס על דבר שהוא נס מדרכו של עולם, כל דברי הריב"ש

בתשובה עוסקים בזה שברכת הגומל אינה פוטרת ברכת שעשה לי נס. וצריך לברך את שני הברכות. ואכן כך נקטו רוב האחרונים, אולם מצאנו שני אחרונים חשובים שסברו שיש לברך ברכת שעשה לי נס גם על נס שלא יוצא מגדרו של עולם.

החיי אדם בנשמת אדם כלל סה סעיף א כתב באריכות לבאר שיש לברך על נס שאינו יוצא ממנהג העולם

...ולפי זה אפילו נפל חומה על אדם אף שהיה שוכב עליו החומה וניצל על ידי בני אדם שפינו החומה ממנו א"צ לברך, דמאי שנא אם באו גנבים. וצ"ע שהרי אמרינן ריש הרואה ההוא גברא דהוה אזיל נפל עליה אריה אתעביד ליה ניסא ואיתצל, א"ל רבא כי מטית להתם אמור ברוך שעשה לי נס כו', והרי שם לא נזכר כלל דהצלה היה בדרך נס כרבינא, רק שניצול, ואפילו הכי אמר רבא שיברך, והביאו הרי"ף והרא"ש. ... וכן משמע מתשובות ריב"ש הביאו הב"י בס"י רי"ט וז"ל הא דאמרינן ד' צריכים להודות מי נימא הני דוקא, וא"כ אפילו נפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור אינו חייב לברך כו'. תשובה, נראה דצריך לברך שהרי הולכי מדבריות כו' כל שכן הנעשה לו נס וניצול ממיטה עצמה שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך כשיעבור עוד במקום ההוא כו' ע"ש. משמע להדיא דמברך שעשה לי נס, ... על כל פנים ממעשה דרבא מוכח דאע"ג דהצלה לא היה בדרך נס אלא כשהיה בסכנת מיתה.

וצ"ל דכוונת ר"א מלוניל דוקא היכא דהצלה הוא בדרך הטבע שלא ימות כגון גנבים שאינו בטבע שיהרגו אותו, דממ"נ אם ימצאו אצלו מעות לא יהרגו אותו, ואם לא ימצאו ולמה יהרגו חנם, אבל בסכנת מיתה שהוא כפסע בינו לבין המות כגון שנפל עליו ממש חומה והיה מונח תחתיו שהוא נס גדול שלא נהרג מנפילתה, וגם אם לא יבואו בני אדם תיכף להציל יכול למות שם מן הדחק, או בנפילת אריה ושור דהמיתה הוא בטבע, וא"כ בודאי ההצלה ממיטה הוא בדרך נס והשגחה פרטיות, בודאי לכ"ע מברך.

...ולכן צויתי לבתי שנפלה עליה החומה שבכל זמן שלא תראה אותו מקום ל' יום, כשתבא לשם תברך שעשה לי נס בשם ומלכות, וכן כל יוצאי יריכה בניה ובנותיה יברכו שעשה נס לאמנו במקום הזה ובני בנים יברכו שעשה נס לאבותי או לאבותינו אם יהיו רבים, ולשאר בני ביתי אף שכלם היו בסכנה ועמדו שם סמוך לנפילת החומה וכלם נפצעו קצת, כיון שלא היו בסכנת מיתה ממש לא יברכו ברכה זו, וברוך ה' אשר הציל אותנו.

גם היעב"ץ במור וקציעה בסימן רי"ח מפרט באריכות מספר נסים שקרו לו ושבירך עליהם ברכת שעשה לי נס בשם ומלכות:

ופעם בא מעשה לידי שנרדמתי באמצע הלילה וראשי מוטה על תיבה קטנה משופעת של עץ העומדת לפני על שולחני שעליה כלי כתיבה שלי עומדים, עליה מונח ספרי כשאני לומד או מעיין בו, ועליה אני כותב מה שאני צריך, ועל גבה ממעל עומד נר של חלב תחוב בבית נר של עץ, הקבוע בתיבה, הדולק בלילה להאיר לי במקום למודי.

והנה נפלה תנומה על עפעפי, ישנתי ופני על זרועי, מוטל על תיבה זו, ובעוד שנשקעתי בשינה כלה הנר כולו, וכבר אחז האור בכלי הלז שהיה תחוב בו הנר ואכלתהו ותלהטהו מסביב ולא אדע. גם נשרפו כמה ניירות מכתבים שלי ועשאם אפר. בתוך כך הקיצוני משנתי ואראה והנה אכלה האש בקצות הבית נר, שהיה של עץ יבש תוכו נחר, כמעט קט היה כולו למאכולת אש, עם התיבה ושבתוכה, גם ספרי למודי עומדים בצד הניירות השרופים, ואף אני עצמי הייתי בסכנה גלויה במצב זה, בהיותי שקוע בשינה, ופני סמוכות לבית נר, ונשען על כלי עץ, הקרוב אל הנר השורף כנ"ל באופן שאלמלא לא העירוני מן השמים כאיש אשר יעור משנתו העמוקה, ואנכי לא ידעתי, כבר היה האור נאחז בכובעי ובשער ראשי, והייתי יכול להחבל בפני לכל הפחות, לולי רחמי שמים המרובים וחסדיו הטובים שגומל לחייבים. **לכן הסכמתי לברך בעשרה, וכן עשיתי, חסדו ונפלאותיו לבני אדם ספרתי ולו יתברך הודיתי.**

שנית בשנת שיר"ה לפ"ק ארע לי נס גדול יתר מאד, בשלשה לירח החמישי הוא אב עש"ק היה, נפלו עלי כת פריצים, פתאום בא עלינו השודד בצהרים, כיוונו השעה שידעו כי אין איש אתי, עלו ובאו לחדרי, זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי לספותה, עזי נפש ערלי לב וערלי בשר הקיפוני כארי שללו בזו כתיבותי, קללו שדדו יריעותי, וספר תורת הקנאות בחבית שמו בידם ולקחו, ואנכי לבדי שוכן לבטח בדד עין יעקב, לולי ה' שהיה לי כמעט חיים בלעוני, כמש"ה [משלי יז, יב] פגוש דוב שכול וגו' [ואל כסיל באולתו], ברוך ה' שלא נתנני טרף לשניהם, **אלהי סגר פום אריוותא ולא חבלוני, גם אשתי מעוברת היתה בחדש תשיעי להריונה וילדי וכל בני בית היו בסכנה, לא הפיל משערת ראשינו והכה אותם בסנורים.** אף על פי שגרמו לי הזק הנכר במשפט הערכאות זמן רב, ברוך ה' אשר הציל אותנו מיד מרעים. ואני חסתי עליהם, כי יראתי שלא ילקו, דלא ניחא לי ח"ו דלענשו על ידי, והתחננתי אליהם בלב תמים, שיחוסו על נפשם שלא יכוו בגחלי רתמים, לא אבו לי ולא שמעו בקולי שחקו לעגו למולי. עם שלא עלתה על מטתי קללת זולתי, פתאים עברו ונענשו, קב"ה תבע ביקרי, הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, בחמלת ה' עלינו אחר שנות מספר נצפנו לעריץ, מתו כל האנשים המבקשים את נפשנו והוחזר לי מה שלקחו מביתי, לא נפקד ממנו מאומה (אחר שברח מן הארץ ראש האנשים הפושעים בי כמותו יום גם כן באותו פרק ג' באב עש"ק, כיום ששברו אויבי לשלוט בי). איה נס נפלא מזה בדרך מנהג העולם, ושינוי מנהגו ונגד הטבע, שסמא הקדוש ברוך הוא עיני מתקוממי הרבים והעצומים, הושיענו מפי אריה ומקרני ראמים, לכן ראיתי לברך על הנס הגדול הזה בכל שנה, ביום הנזכר שעשה לי נס במקום הזה ביום זה.

מבואר לכל בשני סיפורים אלו (עיין שם באורך נסים נוספים שנעשו לגאון היעב"ץ) אין בהם משום נס שיוצא מגדר העולם ואפ"ה בירך היעב"ץ בשם ומלכות. והדברים מפורשים בהמשך דבריו שהוא חולק על דברי האבודרהם והמג"א:

ומה מאד גדלה פליאתי על בעל מגן אברהם, איך עלה על דעתו לומר שאין לברך על נס שהוא בדרך הטבע. הלא כל מעשה תקפו וגבורתו של נס פורים לא היה בו דבר יוצא מטבעו של עולם, רק השגחה אלהית נפלאה מבעל הסבות יתעלה, כל נפלאותיו ומחשבותיו אלינו. על הנס הלז אנו מברכין שלש ברכות (מלבד שמוציאין ס"ת ומברכין לפנייה ולאחרייה) ועושים לו פרסומי ניסא כל כך גדול מאד.

בשבט הלוי חלק ז סימן כח כתב לברך במקום שהיה בסכנת מות ודאית וניצל, וביאר שזו כוונת החיי אדם:

בענין ברכת הנס שקרה לו שהלך הוא וחבירו על נהר שנעשה קרח ונשבר הקרח תחתיו והי' בסכנה עצומה לולי שהקב"ה עזר שחבירו הצילו, ולא נשבר שוב הקרח, ... ודעתי העניה נוטה יותר לדעת המברכים ברוך שעשה לי נס במקום הזה, אם הי' בודאי בסכנת נפש, ושיטת המג"א שם לא ברורה כ"כ... אבל יותר נראה מש"כ בנשמת אדם שם דכל היכא דהסכנה בטוחה ז"א שהיתה סכנת מות בטוחה וניצל מזה זהו כבר בגדר נס כיון שעפ"י טבע אין מוציא ממצב סכנה זה, הגם שההצלה עצמה לא היתה ע"י שינוי הטבע ממש. וכגון מי שנפל עליו בית או חומה גדולה שבדרך הטבע אין הצלה מזה, ולפעמים רואים שאר בני אדם ר"ל נהרגים כולם ואחד יוצא בלי פגע וכיו"ב, בודאי זה נס גמור .... אבל כדברי הנשמת אדם הוא עיקר, וכיון דהגאון חיי אדם בנ"א כותב שהורה כן הלכה למעשה, וכן הגאון יעב"ץ במו"ק סי' רי"ח ובסוף ספרו שם חולק מאד על המג"א ועביד עובדא בנפשי לברך על נס טבעי, בעניויתי דהכי נקטינן.

גם במשנה ברורה ס"ק לב כתב שבמקום שעל פי דרך הטבע היה צריך למות יברך בשם ומלכות לב' הדעות:

אם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז והוא ניצול ממיתה כשיגיע לאותו מקום משלשים לשלשים צריך לברך ואם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע הברזל בעין ממש לדעה ראשונה אין מברכין ולדעה שניה אפשר שמברכים כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך וע"כ יברך בלא שם ומלכות.

העולה לדינא

מכל מה שמוזכר לעיל העולה לדינא שבמקום שעל פי דרך הטבע היה צריך האדם למות ונעשה לו נס בדרך הטבע יברך ברכת שעשה לי נס במקום הזה בשם ומלכות, לכן בסיפור של הרימון והקליע שנכנס לראשו של הקצין יברך בשם ומלכות לכל הדעות, אמנם במקרה בו הטיל היה נפל ולא התפוצץ, לנשמת אדם ושבת הלוי יברך ואלו למשנ"ב ייתכן שלא יברך. יודגש כי ברכת שעשה לי נס במקום הזה היא דווקא במקום שהתרחש הנס. לכן אם היה בשדה הקרב ולא חזר למקום הנס לא יברך.

נסים את הדיון, עם דברי המשנה ברורה ב סימן ריח, לב על הנהגת טובות לבן אדם שנעשה לו נס:

מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש וראוי לומר פרשת תודה. וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך ולשמוח ולספר חסדו.

מקור דברי המשנה ברורה הם ממעשהו של רשב"י, לאחר שיצא מהמערה אמר מכיוון שנעשה לי נס אתקן דבר לצורך הכלל. הרב קוק בעין איה שבת א' 209 מבאר את הדברים בצורה נפלאה:

ראוי לאדם להביר תמיד את גדולת הערך של הכלל עד שהמאורעות הגדולים יותר מכוונים יהיו בדרכי חייו אם ימצא להם קישור באיזה ענין כללי על כן בהזדמן לאדם הצלה גדולה רבת עליליה התופסת מקום גדול בחייו לא יספיק לו שיצמצם פעולתו רק בחוגו הפרטי כי אם ידע שמאורע גדול יש לו ודאי ענין לדבר גדול והדבר יהיה אז גדול כשימשך ממנו יחש לטובה כללית על כן הואיל ואתרחיש ניסא איזיל ואתקין מלתא.

מי שנעשה לו נס סימן הדבר משמים שהוא שייך לדברים גדולים, הדבר נכון פי כמה למי שנעשה בו נס במסגרת המלחמה כשליח האומה. הנס שנעשה לאדם מרומם אותו לגובה חיים אחר, ומעכשיו כל חיים מקבלים ערך וגודל אחר. ועל כן על האדם להתאים את חייו לגודל זה.